

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ АНТИКРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ ФІНАНСАМИ ПІДПРИЄМСТВА

©2019 ДЯДІН А. С.

УДК 336.64

JEL: H12

Дядін А. С. Теоретичні аспекти антикризового управління фінансами підприємства

У статті надано теоретичне обґрунтування системи антикризового управління фінансами підприємства в ринкових умовах. Проведено аналіз наукової літератури щодо поняття «криза підприємства», з'ясовано, що при визначенні терміна «фінансова криза підприємства» неправомірно отождествлення понять «кризова ситуація», «криза підприємства», з одного боку, і «банкрутство», «неспроможність», «нелатоспроможність підприємства», з іншого. Виділено стадії фінансової кризи на підприємстві, а саме: латентну, де сила негативної дії мінімальна; стадію загострення, де сила негативної дії прагне до максимуму; та стадію розв'язання кризи, що характеризується зниженням сили негативної дії та створенням передумов для подолання кризової ситуації. Приведено класифікацію та типологію криз підприємства. Ідентифіковано і досліджено ролеві функції кризи. Доведено доцільність визначення фінансової кризи не як статичного стану, а як динамічного, обмеженого за часом процесу, де основою для характеристики фаз у рамках кризового процесу є два показники: сила дії та тривалість цієї дії.

Ключові слова: фінансова криза, оновлення, підприємство, типологія криз, конкурентоздатність, рівновага, перетворення.

DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2019-2-401-406>

Бібл.: 12.

Дядін Андрій Сергійович – кандидат економічних наук, доцент кафедри соціальних та економічних дисциплін, Харківський національний університет внутрішніх справ (просп. Льва Ландау, 27, Харків, 61080, Україна)

E-mail: dyadin@meta.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2277-2795>

УДК 336.64

JEL: H12

Дядін А. С. Теоретические аспекты антикризисного управления финансами предприятия

В статье дано теоретическое обоснование системы антикризисного управления финансами предприятия в рыночных условиях. Проведен анализ научной литературы относительно понятия «кризис предприятия», что позволило сделать вывод о том, что при определении термина «финансовый кризис предприятия» неправомерно отождествление понятий «кризисная ситуация», «кризис предприятия», с одной стороны, и «банкротство», «несостоятельность», «несплатежеспособность предприятия», с другой. Выделены стадии финансового кризиса на предприятии, а именно: латентная, где сила негативного воздействия минимальна; стадия обострения, где сила негативного кризисного действия стремится к максимуму; и стадия разрешения кризиса, характеризующуюся снижением силы негативного действия и созданием предпосылок для преодоления кризисной ситуации. Приведена классификация и типология кризисов предприятия. Идентифицированы и исследованы ролевые функции кризиса. Доказана целесообразность определения финансового кризиса не как статического состояния, а как динамического, ограниченного по времени процесса, где основой для характеристики фаз в рамках кризисного процесса являются сила действия и продолжительность этого действия.

Ключевые слова: финансовый кризис, обновление, предприятие, типология кризисов, конкурентоспособность, равновесие, преобразования.

Библ.: 12.

Дядин Андрей Сергеевич – кандидат экономических наук, доцент кафедры социальных и экономических дисциплин, Харьковский национальный университет внутренних дел (просп. Льва Ландау, 27, Харьков, 61080, Украина)

E-mail: dyadin@meta.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2277-2795>

UDC 336.64

JEL: H12

Diadin A. S. The Theoretical Aspects of the Anti-Crisis Management of Enterprise's Finance

The article provides the theoretical substantiation of the system of anti-crisis management of enterprise's finance in market conditions. An analysis of scientific literature concerning the concept of «enterprise crisis» is carried out, allowing to conclude that in definition of the term of «financial crisis of enterprise» identity of concepts of «crisis situation», «crisis of enterprise», on the one hand, and «bankruptcy», «inconsistency», and «insolvency of enterprise», on the other is inappropriate. The stages of financial crisis at enterprise are allocated as follows: latent, where the force of negative influence tends to the maximum; stage of aggravation, where the force of negative crisis influence tends to the maximum; stage of resolving the crisis, characterized by a decline in the negative force and the creation of preconditions for overcoming the crisis situation. A classification and a typology of enterprise crises are presented. The role-playing functions of crisis are identified and researched. The author proves the expediency to define financial crisis not as a static state, but as a dynamic, time-limited process, where the basis for the characteristic of phases in the limits of crisis process constitute the force and duration of action.

Keywords: financial crisis, renewal, enterprise, typology of crises, competitiveness, equilibrium, transformations.

Bibl.: 12.

Diadin Andrii S. – PhD (Economics), Associate Professor of the Department of Social and Economic Disciplines, Kharkiv National University of Internal Affairs (27 Lva Landau Ave., Kharkiv, 61080, Ukraine)

E-mail: dyadin@meta.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2277-2795>

Ефективність протистояння різним кризовим ситуаціями багато в чому залежить від того, наскільки господарюючий суб'єкт готовий до вирішення антикризових завдань. Слід заздалегідь підготуватися до проведення антикризових заходів, попередження кризових проявів через вдосконален-

ня ролі наукових досліджень, спрямованих на розвиток комплексу антикризових знань. Таким чином, стає актуальною розробка діючого та надійного фінансового інструментарію антикризової діяльності та нових технологій мінімізації можливих економічних втрат.

Відзначені моменти обумовляють актуальність теми дослідження, необхідність розробки та систематизованого визначення підходів у сфері антикризового фінансового управління підприємством.

Одним із перших найбільш повно сформулював основні моменти теорії криз О. О. Богданов, а поняття кризи на мікрорівні вперше ввів в обіг М. А. Вітке. Значний внесок у дослідження таких ключових понять, як економічна безпека і стійкість, внесли Зимин Н. Є., Чорна О. Є., Назарова Т. Ю., Градов А. П., Баришніков К. В., Дмитренко А. І., Гриценко Т. В. та ін.

Метою статті є теоретичне обґрунтування системи антикризового управління фінансами підприємства в ринкових умовах і розробка інструментарію щодо його фінансового оздоровлення.

Необхідність ефективного впливу, передусім, на причини кризових явищ спонукає використовувати різні підходи й адекватно реагувати на небажані перетворення. Для подальшого розгляду варіантів можливого відновлення нормального функціонування всієї системи важливе формування понятійного апарату, що відбиває кризові явища.

Звертаючись до поняття «криза», можна відмітити, що це одне з найскладніших понять, що має багато смислових відгінків, інтерпретацій та сутнісних представлень. У сучасній літературі поняття «криза» визначається як різка зміна, крутий перелом [1] або як глибокий розлад, період загострення протиріч у процесі розвитку будь-якої сфери діяльності [2].

Слід зазначити, що суть, передумови, характер і наслідки періодичних кризових фаз у динаміці систем розглядає і пояснює так звана «теорія криз». Загальна теорія криз у динаміці систем розроблена О. О. Богдановим і викладена в його праці «Тектологія» [3]. Він розуміє кризу як зміну організаційного комплексу (системи), перелом у ході його розвитку, а також виділяє два типи криз, що пов'язані як із утворенням нових зв'язків, так і розривом вже існуючих.

Криза є порушенням рівноваги і водночас перехід до нової рівноваги, де рівноважний стан системи забезпечується динамічною рівновагою. Система, що знаходиться в рівновазі, у процесі розвитку поступово втрачає цю якість і переживає цей стан як кризу, а долаючи її, приходять до нової рівноваги на новому рівні свого розвитку.

Слід погодитися з думкою, викладеною в [4], що в сучасній науковій літературі ще не встановилося загально визнаного уявлення про дію механізму виникнення і протікання кризи, пов'язаної із розвитком соціально-економічної системи.

Довгий час панували визначення, згідно з якими кризові явища відносилися лише до процесів макроекономічного розвитку, а на мікрорівні економічної системи, наприклад у масштабах фірми або підприємства, мовляв, існували тільки більш-менш гострі проблеми, викликані помилками або непрофе-

сіоналізмом управління. Ці диспропорції не свідчать про кризу розвитку, вони не викликані об'єктивними тенденціями, хоча й обумовлені деякими зовнішніми причинами. На нашу думку, такі представлення мають негативні наслідки у функціонуванні та розвитку соціально-економічних систем.

Поняття «криза підприємства» (організаційна криза) описує в сучасній економічній літературі різні феномени в житті суб'єкта – від просто перешкод у функціонуванні через різного роду конфлікти і до ліквідації, що можна охарактеризувати як катастрофічні наслідки.

Вперше поняття організаційної кризи було введене в обіг економічної науки М. А. Вітке [5]. Учений узагальнив управлінський досвід провідних індустріальних країн і встановив, що в післяреволюційній Росії традиційні методи управління погано функціонують, а нові, внаслідок їх неопрацьованості, ще не впроваджені, що і породило організаційну кризу.

Як нам уявляється, усе різноманіття сучасних трактувань організаційної кризи умовно можна об'єднати в декілька груп.

Перша група – автори пов'язують поняття кризи винятково з неплатоспроможністю по відношенню до кредиторів підприємства. А. П. Градов пише: «На практиці можна відмітити наявність різних понять і визначень банкрутства, якими оперують фахівці. Так, юрист пошлеться на Закон про банкрутство, відповідно до якого факт банкрутства має бути визнаний арбітражним судом з дотриманням усіх встановлених правил і процедур; банкір відмітить момент припинення платежів і занесення розрахункових документів фірми у відповідну картотеку банку; економіст спробує розглянути банкрутство як процес, в якому юрист і банкір зафіксували лише окремі ознаки або чинники. ... банкрутство – неминуче явище будь-якого сучасного ринку, який використовує неспроможність як ринковий інструмент перерозподілу капіталу і відбиває об'єктивні процеси структурної перебудови економіки» [6].

Широкі кола науковців визначають кризу підприємства як дефіцит грошових коштів для підтримки поточної господарської та фінансової потреб в оборотних ресурсах. У даному випадку криза розглядається як безпосередня загроза виживанню підприємства. Причому автори особливо виділяють два аспекти – зовнішній і внутрішній. Зовнішній полягає в спроможності підприємства мобілізувати необхідний обсяг оборотних ресурсів для виконання своїх зобов'язань перед кредиторами – виплати і обслуговування боргових зобов'язань. Внутрішній – у здатності забезпечити обсяг оборотних ресурсів, потрібних для ведення господарської діяльності.

Друга група економістів відмічає, що поняття критичного стану бізнесу не завжди є аналогом по-

няття банкрутства. Так, на думку Е. М. Короткова, криза – це межа загострення протиріч у соціально-економічній системі, що загрожує її життєстійкості в навколишньому середовищі [7].

Н. Є. Зимін пропонує визначення кризи як поєднання чинників зовнішнього і внутрішнього середовища підприємств, що негативно впливають на виробничо-фінансову діяльність і призводять до скорочення або припинення основного виду діяльності суб'єкта [8].

К. В. Барішніков визначає кризу як процес: «кризу підприємства можна розуміти як незапланований і небажаний, обмежений за часом процес, який в змозі істотно завадити або навіть зробити неможливим функціонування підприємства; ... переломний момент у послідовності процесів подій і дій» [9].

На наш погляд, судження авторів другої групи найбільш вірне. Нам уявляється, що ототожнення понять «кризова ситуація», «криза підприємства», з одного боку, і «банкрутство», «неспроможність», «неплатоспроможність підприємства», з іншого боку, – неправомірно. Циклічна тенденція розвитку підприємства відбиває періодичне настання фінансових криз. Кризи необов'язково є руйнівними, вони можуть протікати з певною мірою гостроти, їх настання може бути викликане як суб'єктивними, так і об'єктивними причинами. Неспроможність, на нашу думку, має місце там, де порушення приймає внутрішньо безповоротний характер, і відновлення фінансової стійкості підприємства, що саморозвивається, шляхом дії на цю систему власних можливостей підприємства може не дати необхідного ефекту.

Слід також відмітити, що під банкрутством прийнято розуміти підтверджену документально нездатність суб'єкта господарювання сплачувати за своїми борговими зобов'язаннями і фінансувати поточну основну діяльність через відсутність необхідних засобів. Банкрутство є результатом розвитку кризового фінансового стану, коли підприємство проходить шлях від епізодичної до стійкої нездатності задовольняти вимоги кредиторів, у тому числі по обов'язкових платежах до бюджету і до позабюджетних фондів.

На наш погляд, найбільш важливим моментом є визначення фінансової кризи не як статичного стану, а як динамічного, обмеженого за часом процесу. Цей процес може бути керованим або таким, що утримується в певних межах. Тому під кризовою ситуацією ми розуміємо не сукупність обставин, явищ, негативних чинників, а визначаємо його як обмежений за часом процес загострення протиріч у виробничо-господарській системі, що загрожує фінансовій стійкості та призводить до втрати наявних ресурсів і порушення основних параметрів діяльності.

У рамках сучасної теорії криз пропонується безліч підходів до виділення фаз кризового процесу. За-

лежно від цілей і завдань своїх досліджень вчені намагалися по-різному узагальнити та систематизувати у вигляді кризових стадій деяку сукупність симптомів і проявів у динаміці кризового явища.

На нашу думку, основою для характеристики фаз у рамках кризового процесу є два показники: сила дії та тривалість цієї дії. Цими ж показниками визначається і вид кривої кризового процесу.

Сила кризової дії, на наш погляд, визначається тими або іншими деформаціями суб'єкта, що виникають під час розвитку кризової ситуації. Зрозуміло, що при повній бездіяльності величина подібних змін буде значніша порівняно із ситуацією проведення активної антикризової політики щодо якщо не попередження розвитку кризової ситуації, то, принаймні, нейтралізації її дії вже на подальших етапах. Тривалість визначається сумарною величиною часу дії кризової ситуації на функціонування виробничо-господарської системи в цілому. Величина цього показника обумовлена тривалістю кожної зі стадій розвитку кризового явища і взаємозв'язком між особливостями суб'єкта та прийняттям ним відповідних дій на кожній стадії.

Ми виділяємо в найзагальнішому вигляді такі стадії фінансової кризи на підприємстві:

1. *Латентна, прихована стадія*, що характеризується наявністю слабких сигналів щодо розвитку кризової ситуації, коли передумови кризи лише нарівають, але ще не прориваються назовні; сила негативної дії мінімальна.

2. *Стадія загострення, обвалу*, що характеризується стрімким загостренням усіх протиріч, різким погіршенням усіх показників динаміки, порушенням стійкості системи; сила негативної кризової дії прагне до максимуму.

3. *Стадія розв'язання кризи*, що характеризується зниженням сили негативної кризової дії та створенням передумов для подолання кризової ситуації.

Криза може нести в собі потенційну загрозу існуванню виробничо-господарської системи, і саме цей аспект учені схильні акцентувати у своїх визначеннях кризи та фокусувати свої дослідження на проблемах локалізації цієї стадії кризи.

Спеціально виділяється небезпечний, тобто загрозовий для життєдіяльності, характер цієї стадії, подолання якого розглядається як перелом [10]. Допускається трактування кризи як крайнього загострення протиріч у системі, що поступово підвищує небезпеку руйнування, розпаду [11]. З подібних визначень витікає єдина ролева функція кризи – руйнівника фінансово-економічної системи господарювання. Проте виявлення факту загрози не дає достатніх підстав для ототожнення кризи з крахом, катастрофою. Більше того, подібне ототожнення не дозволяє кризис-менеджменту компанії концентруватись

у випереджаючому режимі на виявленні чинників, що обумовлюють можливість розвитку кризи, і аналізі пов'язаних з посткризовим функціонуванням нових можливостей, а також на підготовці контрзаходів з послаблення негативної дії кризових явищ на систему, що забезпечує менш гострий її перехід до якісно нового стану.

Якщо в економічних дослідженнях виходить виключно з негативного впливу криз на систему, можна висвітлити і вирішувати проблеми миттєвого виживання, але неможливо пояснити механізм зростання, а тому забезпечувати розвиток компанії і, отже, врешті-решт, досягати успіху.

При вивченні кризи тільки як негативного явища закономірний висновок про те, що антикризова діяльність зводиться до формування і здійснення комбінації оперативних заходів для подолання загрози самозбереженню суб'єкта. У результаті очікування прояву ознак кризи підприємства замість «профілактики захворювання» може обернутися банкрутством, оскільки втраченим часом і можливостями на жорсткому конкурентному ринку обов'язково скористаються контрагенти, розпочавши витіснення із завойованих ринкових позицій.

Для встановлення всього спектра можливого відображення кризи в життєдіяльності компанії корисно звернутися до розгляду суспільно значущих функцій, які вона виконує і де виступає невід'ємною фазою циклічної динаміки великої економічної системи. Виділяють такі взаємозалежні суспільно корисні функції кризи [2]:

- ✦ *руйнівну*, що зводиться до знищення застарілих елементів колишньої системи, що вичерпала свій потенціал;
- ✦ *спадкову*, що означає встановлення і збереження позитивних елементів системи, які можуть бути адаптовані до нових умов;
- ✦ *творчу*, що забезпечує розвиток нових елементів системи, що проходило за серйозної протидії з боку консервативних елементів раніше пануючої системи.

Руйнівна функція кризи також грає, на наш погляд, позитивну роль для економічної системи, усуваючи з ринку неконкурентоздатні компанії та розчищаючи межі діяльності для сильного високодохідного бізнесу.

У літературі для виробничо-господарської системи разом з руйнівною кризою пропонується виділяти аспекти позитивного впливу: криза оновлення; криза прискорення; криза пошуку.

Залишається припустити, що криза оновлення і криза прискорення виконують творчу функцію, розрізняючись, на нашу думку, тим, що в разі оновлення йдеться про заміну діючих елементів виробничої системи елементами рівної продуктивності, а в разі прискорення – елементами більшої продуктивності,

що забезпечують швидке зростання. Криза пошуку може бути пов'язана з необхідністю вичленення елементів системи, здатних адаптуватися до нових умов функціонування та підтримувати зростання системи, тобто з виконанням спадкової функції.

Відповідно до цих уявлень про ролеві функції кризи підприємства наша принципова позиція полягає в тому, що при здійсненні практичної фінансової антикризової діяльності важлива реалізація всіх кризових функцій. При цьому при виробленні антикризових заходів акцент у сприйнятті слід робити не лише на нейтралізації негативної дії кризових явищ, але, враховуючи позитивні кризові функції, використовувати їх для оновлення, самовдосконалення, адаптації до змін зовнішнього середовища, забезпечення успішного розвитку.

Наведена вище класифікація не вичерпує типології криз підприємства. Щоб визначитися з їх видовою різноманітністю, необхідно простежити особливості життєвого циклу виробничо-господарської системи, в міру проходження якого воно наражається на небезпеку різноманітних криз розвитку і перехідних станів, а також встановити приховані та явні загрози існуванню виробничо-господарської системи.

Слід також враховувати і той факт, що циклічна модель життєдіяльності системи і модель перехідних періодів при зміні тенденцій є якоюсь мірою ідеалізацією, яка потрібна на першому етапі освоєння понятійного апарату, але яка вкрай погано працює на практиці, де прийнято виділяти такі ускладнення:

- ✦ накладення на основну тенденцію життєдіяльності системи (тенденцію першого порядку) додаткових тенденцій (другого, третього і так далі порядків) різної довжини, амплітуди і т. ін.;
- ✦ взаємодія перехідних періодів, що виникають при зміні тенденцій життєдіяльності циклів різних порядків.

На наш погляд, важливим у вивченні взаємодії кризових явищ у суміжних сферах є те, що кризові процеси різної періодичності в одній галузі, частково збігаючись за часом, доповнюють і посилюють один одного, роблять важчим вихід з кризи, посилюють негативні, руйнівні тенденції.

Реагування фінансів господарюючих суб'єктів на загальносистемну кризу досить наочно і при вивченні динаміки середньої суми перевищення витрат над доходами, що доводиться на одно збиткове підприємство.

Таким чином, криза макрорівня не лише посилює фінансовий стан збиткових підприємств, але і порушує економічну рівновагу і фінансову стійкість відносно благополучних великих і середніх промислових підприємств.

ВИСНОВКИ

Проведений аналіз дозволяє дійти висновку про те, що труднощі, які притаманні економічній системі в цілому, лише задають деякий середній рівень потрясінь, що припадають на долю окремих компаній. Відносно вдале подолання фінансових криз одними фірмами компенсується втратами інших. Тому прями аналогії між механізмом виникнення та розвитку загальносистемної кризи і фінансової кризи підприємства, на наш погляд, недоречні.

Кризові явища неминучі й можуть супроводжувати життєдіяльність будь-якої системи, у тому числі й у масштабах підприємства. При визначенні терміна «фінансова криза підприємства» неправомірно отожднювати поняття «кризова ситуація», «криза підприємства», з одного боку, і «банкрутство», «неспроможність», «неплатоспроможність підприємства», з іншого боку. При цьому найбільш важливим моментом є визначення сутності фінансової кризи не як статичного стану, а як динамічного, обмеженого за часом процесу, тобто фінансова криза підприємства – обмежений за часом процес загострення протиріч у виробничо-господарській системі, що загрожує фінансовій стійкості та призводить до втрати наявних ресурсів і порушення основних параметрів діяльності.

Ідентифікація і вивчення рольових функцій кризи дозволяє зробити висновок, що фінансова криза несе в собі не лише потенційну загрозу збереженню цілісності компанії, її існуванню, але і може чинити кінцеву позитивну дію на її розвиток. Реакція на кризи не має бути однозначно негативною, оскільки це може призвести до посилення фінансових загроз виживанню й успішному розвитку компанії, адже з поля діяльності менеджменту випадає пошук нових серйозних шансів на успіх, які відкриває криза, чим можуть скористатися конкуренти для остаточного витискання суб'єкта з ринку. Тому при здійсненні антикризової діяльності важлива реалізація усіх кризових функцій. При виробленні антикризових заходів акцент у сприйнятті слід робити не лише на нейтралізації негативної дії кризових явищ, але, враховуючи позитивні кризові функції, використовувати їх для оновлення, самовдосконалення, адаптації до змін зовнішнього середовища, забезпечення успішного розвитку. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Крамаренко Г. О., Чорна О. Є.** Фінансовий менеджмент : підручник. Київ : Центр навчальної літератури, 2006. 520 с.
2. Экономическая энциклопедия / гл. ред. Л. И. Абалкин. М. : ОАО «Издательство «Экономика», 1999. 1055 с.
3. **Богданов А. А.** Тектология: всеобщая организационная наука. Изд. 3-е, перераб. и доп. М., 1989. URL: <https://gtmarket.ru/laboratory/basis/5909>
4. **Назарова Т. Ю., Попович В. В., Геляровська О. А.** Антикризове фінансове управління підприємством: теоретичний аспект. *Вісник Національного технічного універси-*

тету «Харківський політехнічний інститут». Серія «Економічні науки». 2018. № 19. С. 3–6.

5. **Витке Н. А.** Организация управления и индустриальное развитие. 2-е изд. М., 1925. 250 с.

6. **Градов А. П.** Национальная экономика. 2-е изд. СПб. : Питер, 2005. 240 с.

7. Антикризисное управление : учебник. 2-е изд., перераб. и доп. / под ред. Э. М. Короткова. М. : ИНФРА-М, 2010. 620 с.

8. **Зимин Н. Е.** Технико-экономический анализ деятельности предприятий АПК. М. : Колос, 2001. 256 с.

9. **Барышников К. В.** Диагностика возникновения кризисной ситуации в системе антикризисного менеджмента. *Менеджмент: теория и практика.* 1999. № 3-4. С. 261–268.

10. **Дмитренко А. І.** Стратегії антикризової діяльності промислових підприємств. *Вісник Криворізького економічного інституту КНЕУ.* 2009. № 4. С. 49–53.

11. **Гриценко Т. В., Бровко Л. І.** Теоретичні та практичні аспекти управління фінансовим станом підприємства в сучасних умовах. *Молодий вчений.* 2018. № 9 (2). С. 465–469.

REFERENCES

Antikrizisnoye upravleniye [Crisis management]. Moscow: INFRA-M, 2010.

Baryshnikov, K. V. "Diagnostics of a crisis situation in the crisis management system." *Management: theory and practice*, no. 3-4 (1999): 261-268.

Bogdanov, A. A. "Tektologiya: vseobshchaya organizatsionnaya nauka" [Tectology: general organizational science]. <https://gtmarket.ru/laboratory/basis/5909>

Dmytrenko, A. I. "Strategii antykrizovoi diialnosti promyslovykh pidpriemstv" [Strategies for anti-crisis activities of industrial enterprises]. *Visnyk Kryvorizkoho ekonomichnoho instytutu KNEU*, no. 4 (2009): 49-53.

Ekonomicheskaya entsiklopediya [Economic Encyclopedia]. Moscow: OAO «Izd-vo «Ekonomika», 1999.

Gradov, A. P. *Natsionalnaya ekonomika* [National economy]. St. Petersburg: Piter, 2005.

Hrytsenko, T. V., and Brovko, L. I. "Teoretychni ta praktichni aspekty upravlinnia finansovym stanom pidpriemstva v suchasnykh umovakh" [Theoretical and practical aspects of managing the financial condition of the enterprise in modern conditions]. *Molodyi vchenyi*, no. 9 (2) (2018): 465-469.

Kramarenko, H. O., and Chorna, O. Ye. *Finansovyi menedzhment* [Financial management]. Kyiv: Tsentri navchalnoi literatury, 2006.

Nazarova, T. Yu., Popovych, V. V., and Heliarovska, O. A. "Antykrizove finansove upravlinnia pidpriemstvom: teoretychnyi aspekt" [Anticrisis financial management of the enterprise: the theoretical aspect]. *Visnyk Natsionalnoho tekhnichnoho universytetu «Kharkivskiy politekhnichnyi instytut»*. Seriya «Ekonomichni nauky», no. 19 (2018): 3-6.

Vitke, N. A. *Organizatsiya upravleniya i industrialnoye razvitiye* [Management organization and industrial development]. Moscow, 1925.

Zimin, N. Ye. *Tekhniko-ekonomicheskyy analiz deyatel'nosti predpriyatiy APK* [Technical and economic analysis of the activities of agricultural enterprises]. Moscow: Kolos, 2001.